

Aktstykker til det højere Skolevæsens Historie i ældre Tid.

Ved **Holger Fr. Rørdam.**

Efterfølgende Aktstykker, som jeg allerede for mange Aar siden har samlet, men ikke før haft Lejlighed til at offentliggjøre, ville forhaabentlig kunne yde den, der vil gjøre et grundigere Studium af vort højere Skolevæsens — de latinske Skolers og Gymnasiernes — Historie, adskillige Oplysninger, som ikke ville være at foragte.

i.

Til Superintendenterne om flittig Indseende med Skolerne.

Christian then Fierde etc. Vor synderlige gunst thilforn. Wider, adt wi komme wdi forfaring, huorledis adt naar nogen Schole, enthen store eller smaa, offuer alt vort Riige Danmark bliffuer ledige, och ther thill skulle forordnis Scholemestere och andre Schole personer, skulle ther thil forordnis och indsettis the, som ere megit wnge, wlærde, wforstandige och wduelige, som aff en part ther thil formedelst Slect, Byrd, Suoffuerskab, Vild och Venskab indskickis; en part och aff thennem, som nu allerede paa adtskillige Stæder ere forordnede wdi Scholethieniste wdi Scholerne, ere ther thil saare lidet tienlige; Scholerne och icke aff en part aff Superintendenterne aarligen saa flite-ligen visiteris och besøgis, som thet sig vel billigt burde,

och theris Kald och Bestilning thennem thilholder, huor aff och Scholerne her wdi Riigit megit forderffuis, wngdommen, som ther wdi skulle wdi boglige Konster institueris, læris och opdragis, megit forsømmis, och menige Indbyggere, som sette theris Børn thil Schole wdi then forhaabning, adt the thil alt gaat skulle holdis och wnderutis, ther offuer bedragis och lider Schade. Tha paa thet ~~saa dan~~ ~~wel~~skickelighed och wflidt, som her thil dags wdi mange och adtskillige Scholer her wdi Riigit haffuer verit holden, och paa en part stæder endnu dagligen for en ond Seduane brugis, huor offuer det hellige Ministerium och andre Riigens nøduendige Leilighed paa thet sidste lider skade, maatte forekommis och endeligen affskaffis, bede vi Ether och her medt alffuorligen befaler, adj, althid her effthør, och saa tit som I wddrage wdi Visitatz wdi Ethers Stiet, tha medt største flidt och vinskibelighed visiterer alle Scholerne, saa vel the store som the smaa, offuer alt Stietet, och examinerer och offuerhører saa vel Scholemesterne som Hørerne och Disciplerne, huorledis the haffue promoverit och forbedrit sig vdi theris studiis. Och ther som tha Scholemesterens eller nogen aff Hørernis brøst och wflidt befindis, adj tha then affskaffer, och wdj hans Sted igien forordner enn anden, som Scholen och wngdommen medt all flidt wdi Lærdam och Leffnit kunde forestaa, som thet sig bør; och lader Ether for^{ne} Visitatz alffuorligen och medt største flidt vere anliggende och befalet, saa frempt I ther fore icke ville stande Oss thilbørligen thil Rætte. Ther medt skeer vor Villie och Befalning. Befalendis Ether Gud. Screffuit paa vort Slot Kiøbenhaffn then 8. Aprilis Aar etc. 1594. Wnder vort Signet.

Hogbe^{te} won allernaadigste vdualde Hærrer Prindtz oc
Konnings tilforordnede Regerings Raad.

Niels Kaae	Jørgen Rosenkrantz	Steen Brahe
egen haand.	egen haand.	egen haand.

Afskrifter i Ny kgl. Saml. 1128: 4; og Thøttskø Saml. 2011. 4.
Jvfr. Rietz; S. 85 fg.

ii.

Formula juramenti præceptorum.

1. Ego N. N. promitto, qvod velim mihi Juventutem commissam aut committendam in hac mea Functione Scholastica pie at fideliter in Catechismi Doctrina, bonis Literis et honestis moribus, omni adhibita diligentia, juxta Ordinationem Regiam et præscriptum, ex Superintendentis mandato regere et formare.

2. Qvod velim in castigando modum servare, et rationem ætatis et delicti habere, ne vel levitate mea ad petulantiam Juventutem invitem, vel atrocitate poenarum a studiorum proposito eorum animos avocem.

3. Qvod velim vitam meam ita instituere et mores formare, ne scandalum aliquod mea vita aut mores præbeant Juventuti aut aliis, cum qvibus mihi conversandum erit, ne propter me Schola male audiat, aut ordo Scholasticus in contemptum deveniat. Sic me Deus adjuvet!

Ego N. N., Dei providentia et arbitrario Magistratus decreto et voluntate Scholæ N. designatus Rector, huic juramento mea manu subscribo, Anno ætatis meæ etc.

Afskrift i Kgl. Bibliothek, Ny kgl. Saml. 1227. 4. Udateret, men vistnok fra Christian IV's Tid. Hermed kan sammenlignes den senere Ræktored i Kirkerituklet.

iii.

Betænkeligheder i Anledning af Planen om Oprettelse af Gymnasier i Stiftsstæderne (1618?).

1. An Episcopus aliquis præter cætera negotia officij quotidiani, et interdum urgentissima, quæque dilationem non patiuntur, sufficere possit vel vegetus adhuc vel in senio tandem solus istis laboribus, qui Lectori Theologo perpetuo, et ipsi simul, quoties alterum adjuvare posset, impositi sunt, in Ordinat. Eccles. F. 77. 78. 85. 95. 157.

2. An Rector et Conrector sufficere valeant et negotijs Scholæ Trivialis, quibus necessario curandis destinati sunt (ut istis impeditis desiderentur auditores Collegij simul)

et illic in Collegio extra Scholam, quod non credo posse commode fieri.

3. An Schola Cathedralis possit suppeditare auditores collegij sufficientes, nisi ingeniosiores ex minoribus in eam quoque ex usu suo necessario ad fundamenta percipienda ante omnia, sicut prius ordinatum erat, translati fuerint, et reliquis adhuc passim nimis multis stupidioribus, qui fortasse neque Gymnasio neque Academia digni sunt, aut unquam esse possunt.

I Randen findes følgende egenhændige Bemærkninger hertil af Kansler Christian Friis til Kragerup. Til 1: »En aff presterne, en lerd mand, schal hielpe, och aff capellanerne hielpis in suis«. Til 2: »Sint ergo in Scholis«. Til 3: »est tamen suprema classis, ingeniosiores asciscendi«.

Orig. Optegnelse uden Tid og Forfatternavn i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., »Kirkevæsen«.

iv.

Bisperne wdi Danmarch och Norge finge breffue Skolerne anrørendis.

Christianus Quartus.

Wor gunst tillforn. Wiider, att efftersom wij naadigst forfarer, att wdj en diell Skoeler herudj wore Riger oc Lande haffuer weritt hid indtill seduanligt, dennom at forløffue och opgiffue i hundredagene, och effterdj saadant fast forhindrer vngdommens Studering, meere och for Lærernes end tilhørernis Leiglighed er sched, er ey heller i disse lande den tid om Aarett saadan befunden, att wngdommen derfore schulle nechtis och betagis denn tilbørlige opsiunn: [Thi biude och befale wi], at schoellerne saaledis wdj eders Stifft iche forløffuis och oppgiffuis, med mindre nogen smitsom siuge paakommer, wdj huilckett tillfall wij erachte saadant iche allene gaffnligt, medenn och fornøden. Huoreffter i eder schulle haffue att rette. Befallendis etc. Haffniæ d. 15 Februarii Anno 1621.

v.

D. Jesper Brochmand fick missive, colloquia latina att colligere.

Christianus 4. W. G. T. Wi bede eder och wille, att I med første, muligt kand were, for Skolerne her udj Rigitt Colloquia latina colligerer, dennem och saaledes stiller, som vngdommen beste profect oc fremgang aff dennem kand erlange. Der med scheer wor willie etc. Hafniæ den 15 Febr. 1622.

Sjælandske Tegnelser XXII, 17. Jfr. Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 72.

vi.

Bisperne offuer begge Rigerne nogle bøger, som her effter i Skolerne skall lesis, anrørendis.

C. 4tus. V. S. G. T. Vider, att ephthersom oss elsch. hederligh oc høylærd D. Casparus Bartholinus, professor Theologiæ vdj Vniversitetet her vdj vor Kiøbsted Kiøbenhaffn, nu nyligen attschiellige sine bøger for vngdommen her vdj Rigerne i thrycken haffuer ladett vdgaa; thj bede vij eder och ville, attj med skolemesterne vdj stiftt skolerne eller andre store skoler vdj eders stiftt forordner, att vdj den nest øffuerste lexe skall læsis den lille Logica, och vdj den øffuerste denn store och den lille Rhetorica och Oratoria. Vdj de andre skoler, som allene ere threi eller fire lexe, skall lesis i den øffuerste lexe den lille Logica och Rhetorica med Oratoria. Desligest attj alle præceptores flitteligen paaminder att holle sig fra deris egen dicteren, och vngdomen med exemplar driffuer och øffuer, saa och ad lade selff giøre attschiellige exemplar thill allt huad som lesis. Datum Hafniæ den 31 Martij 1625.

vii.

Doctor Hans Reisener, D. Matz Jensen, D. Hans Michelsen finge samme breff effther efftherschreffne copie.

C. 4tus. V. S. G. T. Vider, att ephthersom oss elsch. hederlig och høylærd D. Casparus Bartholinus, professor

Theologiæ vdj Vniuersitetet i vor Kiøbsted Kiøbenhaffn, nu nyligen attschiellige sine bøger for vngdommen her vdj Rigerne i thrycken haffuer ladet vdgaa, som ere Rhetorica major, Oratoria major, Logica major locupletata, præcepta Physica, Metaphysica, Enchiridion Ethicum, præcepta Logica, præcepta Rhetorica et Oratoria; thi bede vij eder och villa, attj med skolemesterne (osv. som ovf.). Vdj det Gymnasio. vdj eders stiftt (eller Collegio) schulle Professores lese den store Logicam och store Rhetoricam et Oratoriam, dernest och for^{ne} D. Caspari Ethicam, Physicam et Metaphysicam. Desligeste skulle I och præceptores paaminde etc. vt in superiori (o: ³¹/₃ 1625).

Sjælandske Tegnelser. XXIII, 35.

viii.

D. Hans. Resener. fick Breff de exercitiis Pietatis.

C. 4. V. S. G. T. Wiider, att wij naadigst haffuer ~~for~~ gott anseett, at exercitia Pietatis med største Fliidt vdj Skolerne schall driffues. Thj bede wij eder och wille, at j med Theologorum her sammesteds deris Betenckende nogett derom författer, och siden dett de andre Episcopis communicerer, paa det udj Skolerne offuer allt her udj Rigerne ~~en~~ Liighed der med kan holdes vdj slige maader, att der udj achtet, att de Hedensche Auguders naffne, som her udi Skolerne hidt indtil megett haffue weret brugt, affschaffes. Dermed etc. Hafniæ den 6 Decemb. 1630.

Sjælandske Tegnelser XXIV, 457.

ix.

Thil Bisperne offuer begge Rigerne Skoletienere anlangendis.

C. 4. V. S. G. T. Wiider efftersom wij naadigst (!) forfahre den store Groffhed, saavel in lingvis som i Cathedismi rette Grundt och Forstand, som befindis hos de personer, som fra Skolerne sig till vortt Vniuersitet begiffue att studere, forarsagett aff deris vflittighed¹, som y scholerne vngdommen vnderviise schulle: Daa bede vy

eder och naadigst wille, attj hermed haffue indseende, att saadant her efter icke wiider sig tilldrager, eftersom y sellff for oss dett wiide att forsuaere, haffuende flittig tillsiun, att de wdychtige Skolethienere forandris, och huo herefter till Skolethieniste forfremmis, dychtige och saa wiit i deris Saligheds Sag funderede ehre, att dj Vngdommen grundeligen och nødtørfteligen derudj underwiise kunde. Hafniæ den 7 Decembris 1630.

Sjælandske Tegnelser. XXIV, 461.

X.

Uddrag af Acta Consistorii vedrørende Forhandlinger mellem Professorerne i Kjøbenhavn og i Sorø om det lærde Skolevæsen, 1631¹⁾.

26. Marts. Med D. Meursio kand Notarius tale oc lade hannem vide, ad Mandagen næst efter dominicam Quasi modi geniti er berammet at komme sammen paa ad deliberere de Uniformitate constituenda exercitiorum scholasticorum, ad hand Professoribus Sorensibus det vill significere.

15. April. Deliberatum est a Professoribus ad mandatum S. R. M. de punctis concernentibus Uniformitatem exercitiorum scholasticorum, ne imparati inveniatur, ubi Sorenses Professores advenirent.

18. og 19. April. Convenerunt in Consistorio Academiæ Hafniensis Professores Mag. Dn. Rector, Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Nicolaus Petræus, Dn. D. Finckius, Dn. D. Wormius, M. Johannes Erasmi, Decanus M. Longomontanus, M. J. Finckius, Notarius, Dn. Thomas Bangius, Dn. Jacobus Matthiæ, M. Andreas Hegelundius: et Sorenses Academiæ Professores Dn. D. Christianus Matthiæ, Dn. D. Joannes Meursius, Dn. D. Joachimus Burserus, Dn. D. Johannes Laurenbergius, M. Nicolaus Martini Schelderupius,

¹⁾ Anledningen til disse Forhandlinger erfares af et Kongebrev af 14. Marts 1631, der er trykt hos Rietz, Skånska Skolväsendets Historia, S. 629--31.

M. Stephanus Johannis Stephanius, Dn. Daniel Matras, una cum Dn. D. Christiano Joannis R. M. Concionatore aulico, ad mandatum S. R. M. deliberatum de punctis præsignatis.

Præmissa autem a Mag. Dn. Rectore gratiarum actione ad Deum pro sua clementia, qvod velit R. M. adeo sollicitam esse etiam de eo, ut omnia in scholis bene sint constituta, simulque allata causa conventus tam frequentis, mandatum sc. et voluntatem R. M. concernens negotium exercitiorum scholasticorum: Audita est singulorum de singulis punctis sententia, tandemque resolutio generalis omnium concepta est a Notario, publiceque prælecta, quæ rescribenda ulterius diducta, singulisque¹⁾, ut, si quid adhuc addendum, addatur, priusquam S. M. tradatur. Atque ita gratiarum actione Synodus finita.

22. April. Constitutionem pro scholis concipient Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Nicolaus Petræus, M. Joh. Erasmi, M. Joh. Resenius et M. Stephanus Johannis, subjiciendam deinde censuræ consistorii.

6. September. Convenerant in Consistorio Mag. Dn. Rector, Dn. D. Brochmannus, Dn. D. Nicolaus Petræus, Dn. D. Wormius, M. Longomontanus, Notarius, M. Thomas Bangius, M. Jacobus Matthiæ ad consultandum de observationibus pro Institutione Juventutis scholasticæ, quæ etiam Professoribus prælectæ sunt, et notæ quædam a Notario conceptæ.

xi.

Forhandlinger i det akademiske Konsistorium om Professorernes Gjennemsyn af forskjellige Skolebøger, 1633—5.

1633.

31. August. Bleff leest H. Cancelers Fortegnelse om den nye Grammatica²⁾, att fem ex professoribus, nemblig D. Nic. Petræus, M. Joh. Erasmi, M. Thomas Bangius oc

¹⁾ To ulæselige Ord.

²⁾ Se Gjellerup, Biskop J. D. Jersin, S. 98.

M. Joh. Christophorus och M. Petrus Winstrupius schulle den horis antemeridianis revidere, oc med Grammatica Gissensium, Jersini, Rhenii et Smidii conferere, oc huis aff dennom da bliffuer noteret i saa maade, schall om Efftermiddag aff det gandsche Consistorio igennemseeis. Och skal her paa nestkommende Mandag Hora 7 begyndis. H. Canzellers Fortegnelse her om bleff dno Episcopo ved M. Pet. Winstrupium tilskicket, som strax sende thilbage sit skriftlig suar, som bleff leest oc paaskreffuit, oc Dno Doct. Nicolao medgiffuen, det H. Canzeler effter Dni Episcopi begering att offerere, som loffued ocsaa att tale med hannom, att mand fanger it exemplar novæ istius grammaticæ, som er correct oc wel schreffuen.

23. December. De notæ literarum in gram. schal icke settis in contextu, men supra apices volum., huilcket Salomon (Sartor) loffuede att haffue i act. Desligest att Setteren acter flittig correcturen. Notæ schal settis strax post præcepta, som in grammatica Gissensium.

1634.

15. Januar. Efftersom det werck in Consistorio med Grammatica latina wil endnu ware nogen stund, syntis Professoribus gaffnligt, att noget publice bleff leest imidlertid, huorfore Doct. Plumius offerered sig att lese, disligest M. Resenius, oc schal det indiceris dennem ved schiffuerne wdj Klosteret, oc paa Mandag nu kommendis begyndis¹⁾.

3. Februar. H. Cancelers breff bleff leest, anlangende att Professores strax schulle revidere Colloquia oc Vocabularium M. Stephanii, oc strax lade Melchior bekomme den att trycke.

11. Februar. Melchior Martzan bleff significerit, att hand ex consilio Cancellarii schulle trycke colloquia M.

¹⁾ Man ser heraf, hvad ogsaa fremgaar af andre Conclusa, at Forelæsningerne vare suspenderede, saa længe Grammatikkens Revision stod paa.

Stephani pro Scholis, att hand derfor holder sine typos ferdig, oc med første indlegger en præfiue aff Trycken.

30. Marts. Den Studiosus, som skriffuer Grammaticam latinam, oc er en fattig Karl, maa bekomme Stipendium Virginis.

19. April. Om Grammatica Græca vil der videre delibereris.

16. Maj. Efttersom Grammatica latina er absoluerit usque ad syntaxin, skal der strax efter helligdagen begyndis [paa Syntaxen], oc kand der thil brugis foruden de auctores, mand thilførn haffuer hafft, Sylvius Ambianus, Vogelmannus, Analecta Goclenii, Gotschalcus, Bencius, Hadrianus Cardinalis, Orlandus a Peschet; oc schal noteris, att

1. Elegantie føris thil sine regler.

2. Skal Elegantiæ vere loco notarum.

3. Om nogle Elegantiæ ere generaliores, end de kand føris ad certas regulas, skal der om mentioneris in appendice syntaxeos.

14. Juni. Leffuerede Dn. M. Wulfgangus Rhumannus 2 libros Nomenclatoris Dn. M. Stephanij till Rectorem, som hand haffde paa sig tagett att revidere och conferere med andre Autoribus.

10. Juli. Bleff Salomon Sartor opfodret in Consistorium, och hannem faareholdet, huorfor hand saa lidett haffde forferdiget udaff Grammatica: och bleff hannom befahlet, herefter absque intermissione paa det flitigste att fortfære med samme træk.

24. November. Refererede Rector, att hand haffde taalt med H. Cantzler, huis befalning war, at Grammatica Græca med det første schulde fuldferdiges, och icke ware saa lenge, som med Latina scheed er. Och schall udj media futura Grammatica trækkes alle præcepta, som staar in Maxima Grammatica med stoor Style: efttersom der ochsaa schall trækkes minima eller Donatus.

3. December. Begynte i Herrens Naffn Professores att revidere Syntaxin Latinam.

1635.

3. Juni. Er Her Cantzlers willie, att Dn. M. Jacobus Matthias will igiennemsee Dn. M. Stephani Colloquia minora, saa och Corderi minora Colloquia, och notare minus congruas et latinas phrases.

13. Juni. Tager D. M. Jacobus Matthias Vmagen paa sig at revidere die smaa Colloquia.

Kand Grammaticum opus komme igien till consistorium, och Dn. M. Bangius i saamade noget subleveris. Loffuede professores om onsdag att wilde komme tilsammen, dett offteste mueligt war.

xii.

Kgl. Befaling til Universitetets Professorer om Gjennemsyn af Skolebøger.

Christian dend Fierde med Guds Naade Danmarchisz, Norgisz, Wendisz och Gottisz Konning.

Wor Synderlig Gunst Thilforn. Wj bede eder och Naadigst wille, attj de bøger, som for Skolterne concinneris, rigtig igiennem seer effter dennd Manuduction, som aff begge Academiens professoribus giortt er, och alt saadant med forderligste och wden opholdt forrettisz, och at de Alle siden, Ingen wndtagen, tryckisz nu strax effter handen, effter som paa dennemb bliffuer forferdigett, dog at Grammatica Græca, Latina, Colloquia och Nomenclatores først forferdiggesz, huilcke I och saa well som de andre schollebøger Bisperne skulle effterhanden tilschicke sampt medfølgende worisz Missiwer, och naar nogen herefter kommer fra scholterne til Universiteterne, da schulle de tilholde dennemb at frembuisze de Bøger, de i scholterne lærtt haffuer, saa well som deris Compositz Bøger, och saa frempt i da forfarer iche at forholdis i scholterne effter denne nu giordte Anørdning, Osz wnderdanigst deromb

lade andrage. Dermed scheer wor Wilge. Befallendis
eder Gud. Schreffuit paa wort Slott Kiøbenhaffn den
11. Octobris Anno 1633.

Wnder wort Zignett.

Christian.

Udskrift: Osz Elsch^e Hæderlig och høylerde Rectori
och Menige Professoribus vdj Vniversitetitt her i vor Kiøb-
sted Kiøbenhaffn.

Paategnet: Leest in Consistorio den 29. Octobr. 1633.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191.

xiii.

*Missiue thill Bisperne vdi Danmark och Norge Skolebøgerne
anlangendis.*

Christianus Quartus.

W. S. G. T. Wider, att efftersom wi aff Kongelig
forsorg for vngdommens beste her udi Rigett, Gud aller-
megtigste thill ehre och skolerne thill forfremmelse, naadigst
haffuer paalagt professorerne paa begge wore Vniversiteter
vdi Kiøbenhaffn och Soerøe en manuduction att forfatte,
huor efter alle Skolerne vdi begge Riger schulle vnifor-
miter och paa en wiis regulæris; derhos och befalet nogle
wisse Scholebøger att forfattis och revideris; och effterdi
saadant allerede er satt vdi werchet, Gud den Allerhøyeste
giffue sin Naade och Velsignelse derthill for Jesu Naffns
schyld: da bede vi eder och hermed aluorligen befale, attj
aldelis eder her effter forholder, och alting i Skolerne efter
same manuduction lader anstille; saa och de bøger, som
allerede ferdige ere, nemblig Grammaticam, Colloquia och
Nomenclatorem, strax i Skolerne introducere, dennem och
ingen andre Vngdommen lader læris och forholdis, vnder
thilbørlig straff och wide, saa vel som och de andre bøger,
som effter haanden forferdigis och aff forbemelte profes-
soror eder thilschichis; och paa dett nogen iche schall

bruge thil vndschyldning, att andre bøger lesis for mangel aff Exemplaribus, da schulle I i thide, naar mangel befrychtis, aduare Professorerne i forbemelte wor Kiøbsted Kiøbenhaffn, som bogtrycherne schulle tilholde altid at haffue exemplaria i forraad. I haffuer och med all fliid att befordre de personer thill officia scholastica, som vdi lifff och leffnet schicheligen ere och selff thill gaffns forstaa, huad de schulle lehre andre, och gaffuer haffue vngdommen rett att anlede; och eragte wi gaffnligst, att Colloquia maxima och Nomenclator maximus thill en begyndelse vngdommen lehris och forholdis i Skollemesters Leixe, effterdi de dennem iche i de nederste Leixser hørt haffue, dog de andre, som dennem i de nederste Leixer well lert haffuer, behøffuer dennem siden i Skollemesters Leixe iche att bruge videre, end Skollemesterne for de forsømmelige selff effter haanden nødigt erachte; och paa dett de fattige, som aldels ingen formuffue haffuer, i begyndelsen ey schulle besuergis de bøgger at kiøbe, som de første gang bruge schulle, da haffuer I aff de Penge, som Skolerne haffue eller samble, saa och aff Collectis, att tage saa megett, som Exemplaria wbunden kaaste kunde, saa mange som i begyndelsen och paa denne gang giøris fornøden thill saadanne aldels fattige, som forbemelt er; dog de, som engang Jersinij Grammaticam Latinam lertt haffue, kunde forbliffue wed den, meden alle de, som i nogen Leixe indflyttis och paa en større Grammaticam begynde eller nogen paa nye schall begynde, schall I thilholde vden vndschyldning denne nye reviderede att lehre. For det sidste schulle i befale Skollemesterne, naar de nogen dimittere fra scholerne thill Universitetit, att de dennem thilholde de bøger med at tage, som de i scholerne lert haffue, saa vel som deris Compositz bøger, thill Professorerne, att de i dett, de lehrtt haffue, examineris kunde och iche i andet. Effter alt forbemeldte haffue i eder endeligen att forholde, med mindre i os dett wille ansuare. D. Hafniæ d. 11. Octobris 1633.

Bisperne, som finge forskreffne breffue, ere disse efterfølgende:

- D. Hans Reisener Sielandtz Stift.
 D. Madtz Jensen Skaane Stift.
 D. Hans Michelson . . . Fyens Stift.
 D. Jens Dinisen Ribe Stift.
 D. Hans Wandell Wiborg Stift.
 M. Morten Madtzen . . . Aarhus Stift.
 M. Christen Hansøn . . . Wendelbo Stift.
 M. Niels Simensøn . . . Opsloe Stift.
 M. Tommes Cortsen . . . Staffuanger Stift.
 M. Peder Skielderup . . Trundhiems Stift.
 D. Niels Paaske Bergen Stift.

Sjælandske Tegnelser, XXV, 203-4.

xiv.

Kgl. Befaling om Skolebørnenes Plads i Kirkerne.

Vi Christian den Fierde med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Vendis och Gottis Konning, Hertug udi Slesuig, Holsten, Stormarn och Dytmersken, Grefve udi Oldenborg och Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at vi naadigst haffver betenckt, hvorledis ungdommen och fornemlig skolebørnene her udi Riget gemeentlig under prædicken pleie att staa udi Choret eller paa de steder, hvor de icke kunde vedl och beqvemblige høre prædicken, saa at de fast deris gandske ungdom, som Gud den Allerhøyeste fornemliggen borde att ofris, uden Guds ords och prædickens hørelse giennemdrager, och saaledis vennis derfra och till andre tancker paa de tider at øffve och haffve. Thi byde vi och hermed alvorligen befale alle och hver vore befalings mend, goede mend, Universiteter, Capiteler, Borgemestere och alle andre, som udi Sielands stift med Kirckebygning hafve att befale och forrette, och med dette vort obne breff besøgis, att de os Elsk. hederlig och høylærdt Doctor Hans Reisner, Superintendent ofver Sielands Stift, ere beforderlige, saa-

danne steder, popeltur eller andre steder att bygge och beskicke, hvor ungdommen beqvemmeligen kunde høre Guds ord oc prædicken, saa och udi alt rammis Guds æris och Menighedens opbyggelse. Dertil Gud Allermectigste giffve sin naade och velsignelse for Jesu Christi skyld. Giffvet paa vort Slot Kiøbenhaffn den 7 Augusti 1684.

Vnder vort Zignet.

Christian.

Er en ret Copie, testor J. P. R(esenius).

Originalkopi i Konsistoriets Arkiv. Pakken Nr. 191. Lignende Breve udgik til Rigets øvrige Bisper.

xv.

Forhandlinger i det akademiske Konsistorium om Gymnasierne.

1640.

1. Avgust. Var M^f^{cus} Rector paa Her Cancellers Vegne begjærendes, at Professores vilde deres Mening om Gymnasiis per Daniam tilkjendegive, enten de vare nyttelige eller ej ¹⁾). Blev sluttet, at derom skulde in pleno Consistorio handles.

5. Avgust. Magnificus Rector begjærede nu atter igjen paa Her Cancellers Vegne at vide Professorum samtlige Betænkende om Gymnasiis, om de ikke vare Skolerne skadelige og absumerede deres reditus. Hvortil Bispen²⁾ svarede, at han kunde intet sige om de Gymnasiis, som skulde institueres, eller om dem, som paa andre Steder vare, men om det, som allerede var institueret udi Roskilde, vilde han gjerne give sin Mening tilkjende, efterdi den Inspection var ham befalet. Men der M^g^f^{cus} Rector anholdt, at han tanquam Primus Professorum vilde om alle i gennem sit Tykke udsige, svarede han som efterfølger:

Cum rogor sententiam de Gymnastiis non tam institutis et apertis quam instituendis et aperiundis, præmitto merito preces, quibus Deo meo in nomine J. C. supplico, velit

¹⁾ Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 444.

²⁾ D: Jesper Rasmussen Brochmand.

R. M. in multos annos salvam et florentem, ut quæ Religionem et rem Literariam in hunc usque diem habuerit sibi commendatissimas. Et tantum abest, audeam ego quicquam dicere, quod adversetur Regiæ voluntati fundationibus publicatis declaratæ et ad Capitula transmissæ, ut potius humillime rogem Deum, velit hoc studium scholis et literatis benefaciendi in ipsius Majestate et ejus animo continuatum, et si fieri potest, auctum. Qvo paucorum verborum voto præmisso, libens faciam, quod jussus a Rectore M^{fco} facere debeo: sed ita, ut de iis, quæ mei non sunt officii, haud quicquam temere pronunciare velim.

Gymnasia instituenda utilia esse an possint, rectius me dicere poterunt ii, qui istis Gymnasiis præerunt. De Gymnasio meæ fidei a Regia Majestate commisso quid sentiam, paucis signabo. Judico institutum Roschildiæ Gymnasium juventuti fructuosissimum esse, modo omnia decenter administrentur, Professores designentur et eligantur et operi præficiantur, qui ea norunt, quæ alios docere debebunt, et qui valeant dexteritate docendi explorata in scholis. (Nam sæpe usu venit, quempiam egregia doctum esse, sed ad docendum parum aptum). Ordo in disciplinis in Gymnasio tradendis servetur, et compendia brevia sed perspicua proponantur, ita ut stato tempore singulæ Philosophiæ partes compendio absolvantur, et omnia ita attemperentur, ut Professores in Gymnasio non captent vanam gloriam, sed discentium utilitatem unice spectent. Crebrum sit exercitium Orationum Latinarum publice recitandarum. Quæ etiam Inspectoribus exhibebuntur æstimandæ, ubi in juventutis profectum quovis anno sæpius inquiritur. Non eximantur ulli, qui in Gymnasio sunt, a scholastica disciplina: sed qui discipuli Rectoris sunt, Professores, qui in Gymnasio docent, audiant, et ita quidem ut singuli, qui docent, discipulorum negligentiam castigent. Quæ et alia, in Gymnasio Roschildensi ordinata, et posthac ordinanda, si observentur, non tantum spero sed etiam confido, Ser. Regem, Gymnasium Roschildiæ dum instituit, publico lite-

rarum bono quam maxime consuluisse. Nec ego videre possum, quomodo juvenus Academica matura fieri possit publicis Professorum prælectionibus audiendis, si ea tantum norint, quæ in hunc usque diem novisse debuerunt, ut digni censerentur, qui Sacris Academicis initiarentur. Nam hucusque obtinuit, ut in numerum civium Academicorum reciperetur, qui orationem condere posset non bene Latinam, sed quæ in tritas Grammaticæ regulas ruditer non impingeret. Qvos qui fecit in lingua latina progressus nimis tenues, qua ille ardeat cupiditate audiendi Professores, qui Lingvam Latinam in Academia cum laude profitentur, experientia nimis locuples testis est. Cum enim virum latine loquentem, sed paulo cultius et disertius, vix intelligant, inde est, quod qui hanc lingvam publice tradant, subsellia auditoribus vacua dolentes videant. Nec fieri potest, ut qui aut Physicam, aut Mathesin, aut abstrusiores Philosophiæ partes publice tradunt, frequentiore auditorio, quo digni sunt, gaudeant, quod qui Academiam ingressi sunt, in scholis nihil harum rerum audiverint. Unde fit, quod Auditorium Professoris Philosophici ingressi in ignota versentur sylva, nec ament quæ docentur, nec, si amarent, intelligerent: cum Professor non possit more et modo, quo pueri instituuntur, Philosophiam tradere, ne honori Academico quicquid decedat. Quam etiam gaudeat numerosis Auditoribus, qui Lingvam Græcam in hac Academia docet solus, nemo certius dicere et docere potest eo, spartam hanc qui ornat. Nihil dicam de Lingvarum Orientalium Professoribus, qui dubio omni procul Auditores, quos merentur, habituri essent, si juvenes, qui sacris initiantur Academicis, vel lectione (?) callerent, quam ut Professores Academici publice doceant, præter dignitatem Academicam esse quivis concedet. Totum hoc malum si non penitus tollet, saltem minuet Gymnasium: inprimis si rigor censorum Academicorum accesserit. Si namque juvenus imberbis, quæ in publicum ut plurimum cruda protrudit studia, tamdiu in scholis Gymnasiisque sub justa disciplina

detineretur, usque dum Orationem conderet bene Latinam, Græcos Scriptores, si non omnes, saltem Xenophontem et Isocratem probe intelligeret, Philosophiæ partes omnes stato tempore absolvendas didicisset compendiose, rudimenta lingvæ sanctæ intelligeret, habitura procul-dubio esset Academia patria juvenes, quos et cum voluptate et fructu instituere posset. Norunt Professores, quod, utut offerant juventuti operam in disputationibus privatim habendis, et quidem gratuitam, tamen recusent, quod dubio procul læti cum gratiarum actione facerent, si gustum aliquem disciplinarum meliorum ad Academiam afferrent. Nec negari poterit quisquam saltem cordatior, quod is in Academia servari non possit docendi modus, qui in schola et gymnasiis, ubi quæ proponuntur, repetuntur, et qui officium negligentius faciunt, castigantur. Jam universus juventutis Academicæ conatus in eo occupatur, ut ea tempore brevi discere possint, quæ promenda sunt censoribus Theologicis; ita ut simul ac juvenis Academiam ingressus est, cultum Lingvarum et Philosophiam velut abjiciat, in eo unice desudans, ut testimonium profectus in sacris auferre possit. Absque quo examine non foret ullum retinaculum, quo juvenus in officio retineri posset, cum paucissimi sint, qui studio Lingvarum et Philosophiæ tangerentur, cum non usque magna ignoti soleat esse cupido. Crederem vero præclare consultum iri publico bono, si juvenes ut lingvas & Philosophiam in Gymnasiis compendio discerent, ita rerum sacrarum solida fundamenta ibidem jacerent. Sic enim futurum esset, quod Professores Theologi habituri essent maturos prælectionibus Auditores, et in publico eorundem examine partibus suis ita fungerentur, ut præclaro profectus donati testimonio, utilem Ecclesiæ locare possent operam. Rogo Deum per J. C., velit huic operi adesse et efficere, ne quicquam, quod bene constitutum est, turbetur. Quod facile fiet, si rei abusus rei ipsi non imputetur.

NB. Med denne Mening overensstemmede Pars reliqua Senatus Academici.

1641.

6. Februar. Rector M^{fous} proponerede, at Dn. Cancellarius var Professorum Betænkende begjærendes at vide, om hvorledes Juventus Danica kunde med Frugt e scholis ad audiendum lectiones publicas dimitteres, da lod Bispen recitere nogle Artikler, som han til den Ende havde sammenskrevet, quorum titulus est hic:

Ut scholæ divina benedictione efflorescant etc.

Hvilke Artikler vare tilsammen 15, og bleve alle af reliquis Dnis Professoribus approberede. Hvorpaa et Brev til Hr. Kansler blev af Notario forfærdiget, hvis Kopi findes i Kopibogen.

xvi.

*De kjøbenhavnske Professorers Brev til Kansleren om
Gymnasierne.*

Magnificentissime Domine Cancellarie (etc.). Efftersom Eders Magf. haffuer aff Christelig Omsorg for Vngdommens Forfremmelse vorrit begierendis at wide wort betenchende, huorledis juventus Danica kunde med fruct fra Skolerne hijd til Academiet dimitteres, oc her siden in publicis lectionibus audiendis oc privatis Studiis sin tijd vel anlegge, paa det den med diss større nytte Riget derefter kunde betiene: Saa haffue vj saadan E. Magnificenzis Ville oc Befalning fliteligen at effterkomme oss paa vort Consistorio forsamlet, oc der effter lang Deliberation vort betenchende i nogle faa Articler forfattet, huilcke vi E. Magf. hermed offuersende, samt en consignation (de qua in tertio articulo meminimus) paa huadsomhelst in Gymnasiis effter Fundatsen skal doceris, oc aff dem, som derfra hijdsendis, bør at vides: ganske ydmygeligen begierendis, at naar E. Magf. same Articler haffuer igiennem lest oc derhos tegnet, huilcketsomhelst derudi behagis eller forandris skal, de da Oss igien, med det første, maatte tilskickede

med befaling, at saadanne til trycken skal befordris oc dereffter til Bisperne oc Scholarum Rectores forsendis, paa det en huer kunde vide, huad for Disciple fra Skolerne maa forløffuis oc her in numerum civium Academicorum annammis. Imellom Paaske oc Pintzedag nestkommendis skal Depositzen holdis: huorfaare vi saae gierne, at for^{ne} Article, om de saaledis Øffrigheden teckis, inden den tijd kunde blive divulgerede, paa det at Skolemesterne derved kunde erindris, at de til same Depositz ingen aff deris Disciple tilstede hertil at komme oc angiffue sig, uden de som effter Articlernis indhold til saadant dyctige befindis. (Resten af Brevet handler om andre Ting). Kiøbenhaffn den 11 Februarii 1641. Rector oc Professores.

Udskrift: Erlig, welbyrdig oc strenge Herre, Her Christian Thomæsøn til Stougaard, Ridder, Danmarckis Riges Raad, Kongl. Mayst. vor allernaadigste Herres Cancellor oc Befalingsmand paa S. Knuds Closter udi Odensø, vor gunstige oc høyærede Patron, ganske venligen oc tjenstvilligen tilskreffuit.

Konsist. Kopibog III, 476—9.

xvii.

De kjøbenhavnske Professorers Betænkning om de lærde Skoler og Gymnasier.

Ut scholæ divina benedictione efflorescant, et juvenus scholastica immaturius non initiatur sacris academicis:

1. Præficientur juventuti erudiendæ, qui pares sint operi. Quod etiam ut fiat, non concedetur ulli schola regenda, qui non probaverit Professoribus Academicis suum in lingvis et philosophia profectum, pariter et suam in docendo dexteritatem; trimestri aut semestri experimento, in schola non ostenderit. Nam [non] raro usu venit, ut qui egregie docti sunt, parum ad docendum apti sint. Ex usu autem erit, ut hi majoribus scholis præficientur, qui in erudienda minorum scholarum juventute suam luculenter estati sunt scientiam, fidelitatem, industriam ac in docendo

dexteriatem. Quod si tales haberi possunt, ulteriore non est opus experimento, ut de docendi dexteritate certi esse possint scholarum curatores.

2. Stipendia tanta tribuantur informatoribus scholasticæ juventutis, quanta ad mediocritatem sufficere poterunt.

3. Evulgentur quæ Professores Academiæ Hafniensis et Soranæ jussu Regio dudum consignarunt de scholasticæ juventutis institutione. Quod si hic quicquam occurrit emendandum, consilio Episcoporum et Rectorum scholarum majorum mature emendetur, ut tandem omnibus scholarum moderatoribus innotescat, quem in docendo sequantur ductum. Nec enim facile dici poterit, quantum damni varietas auctorum, scholasticæ juventuti prælectorum, scholis attulerit.

4. Non donetur quisquam civitate academica, nisi qui (1) Catechesin Lutheri et Witenbergensium probe nôrit. (2) Grammaticam Latinam et Græcam exacte didicerit. (3) Orationem Latinam condere possit, eamque talem, quæ testetur, Ciceronem, Terentium aliosve purioris Latinitatis autores diligenter lectos esse. (4) Novi Testamenti textus Græcos intelligat et grammatica analysi expediat. (5) Logicam et Rhetoricam cognitissimas habeat: earundem usum in autoribus ostendere possit. (6) Arithmeticæ quatuor species una cum regula aurea in numerato habeat. Perinde vero fuerit, e qua schola prodeant juvenes, dummodo quæ scire debebunt, sciverint. Cæterum cum Regia Gymnasiorum fundatio multo plura ab his requirat, qui e Gymnasiis ad Academiam mittentur, pauci vero sciant, quem fundatio Regia Gymnasiorum requirat a juvenibus profectum, ut digni censeri possint, qui ad Academiam amandentur: innotescat Rectoribus Scholarum vicariâ Rectoris Academici operâ et quidem typis publicis conscripto programme, quantum fundatio Gymnasiorum ab his exigit profectum, qui civibus Academicis annumerabuntur. Adjungimus autem consignationem eorum, quæ juvenus, e Gymnasiis manumittenda, scire debet, ut civitate Academica donetur.

Porro ne fraudulentur suo præmio, qui e Gymnasiis prodeunt, doctiores his, qui e schola ad Academiam mittuntur, ad gratuitam in Regia Communitate quadram præ aliis admittentur Gymnasiorum alumni, nisi qui e scholis adventant, pares sint profectu: cujus solius habenda est ratio. Quin et scholasticæ juventuti non præficiuntur, nec Professorum Theologorum testimonio ornabuntur, tamquam digni, qui ad functiones ecclesiasticas admittentur, qui illa omnia non didicerint, quæ Regia Gymnasiorum fundatio præscribit discenda.

5. Qui se subducunt disciplinæ scholasticæ sine testimonio transactæ vitæ dimissi, hi nec a scholarum Rectoribus in ullam scholam recipiuntur, sub officii amissione, nec ab aliis, quantumvis secularibus, sine gravi pœna in servitium admittentur: ne minus luant, qui hîc peccant, quam qui alias invito hero et inscio domino officio abeunt.

6. Civium liberi, aut scholas frequentent aut certum opificium discant: nulli autem vagentur otiosi. In quam curam ut urbanus magistratus incumbat, mandato Regio urgendus est.

7. Elimincentur e scholis, et ad artes manuarias amandentur, qui annum ætatis egressi XVI, ingenio deprehenduntur esse ad artes liberales discendas minus apto.

8. Rectores scholarum cathedralium sint perpetui. Num quam damnosa sit ista mutatio, inprimis crebrior, nimis notum est experienciâ.

9. Rectores aliarum scholarum et collegæ, apti qui juventutem informant, condicant scholis operam suam ad certos annos, saltem triennium, ne vix ingressi scholam, de habitu cogitent. Quod maximo juventutis damno non rarò fieri, norunt quibus juventutis scholasticæ inspectio commissa et concredita est. Ne vero ipsis longioris in schola moræ pœniteat, præ aliis ad functiones sacras admittantur, modo donis pares sint competitoribus.

10. Qui ad academiam e scholis adventant juvenes, ut civitatem academicam doctrina et pietate ambient, afferent

secum ut libros styli, ita omnes autores, qui ipsis in schola prælecti fuere. Hac enim ratione non modo commodius explorari poterit juventutis profectus, sed etiam certo sciri, an rectores et collegæ scholarum eum in docendo servant ductum, qui autoritate publica præscriptus et imperatus est.

11. Qui civitatem academicam immaturius affectant, passi repulsam, remittentur sine mora ad scholam aut gymnasium: nec enim licebit in urbe aut ruri sub privata disciplina vivere. Nam quantum incommodi hinc redundet in juventutem ignavam et petulantem, usu longo didicimus.

12. Ne recipiatur ullus in civitatem academicam, qui luculentis testimoniis docere non poterit, ubi vixerit a tenera ætate ad illud usque tempus, quo nomen suum apud Professores academicos publice profitetur.

13. Professores Academici haud ornent quenquam honore baccalaureatus, quem vocant, aut magisterii, qui honore isto non sit dignus. Nam cum rectores et collegæ scholarum debeant esse aut baccalaurei aut magistri, dici vix poterit, quam profuturum sit scholis, si soli illi, qui hos honores merentur, admittantur. Utile vero fuerit, ne quisquam hoc honore coretur, cujus et profectum in linguis disciplinisque et integritatem vitæ privatus præceptor decano philosophiæ non commendaverit.

14. Qui juventuti instituendæ præficientur, hi in istis inprimis libris a professoribus academicis examinabuntur, quos discipulis prælegent. Percurrentur vero in examine omnes et singuli libri, ut professores de profectu eo certiores esse possint, nec adprobent quenquam, qui hic se non probaverit gnavum et scientissimum.

15. Res foret et optatissima et scholis fructuosissima, si rector et collegæ scholæ in una et eadem domo quadra gratuita gaudere possent. Nam dum cibum apud cives emendicant, non raro impediuntur et a necessariis officii laboribus non uno modo avocantur, maximo discipulorum damno.

Consignatio eorum quæ juventuti literatæ in Gymnasio (Roschildensi) prælegentur.

Lector Theologiæ.

I. Absolvat quavis septimana unum religionis christianæ articulum. Quod ut eo commodius præstare possit, prælegentur tantum discipulis definitiones et dicta scripturarum, quibus singula definitionum membra probari possunt: et tam illæ quam hæc ediscentur. Communicabit vero hic consilium lector theologiæ cum rectore scholæ, et juncta opera efficient, ut ea in schola ediscantur scripturarum dicta e Novo Testamento Græco, quæ firmandis fidei christianæ articulis maxime serviunt.

II. Absolutis christianæ religionis articulis, proponet lector theologiæ juventuti Sulpitium Severum, et quidem ea brevitate, ut trimestri spatio ad finem perducere possit totus.

III. Quovis mane recitetur memoriter summa unius capituli Bibliorum et quidem lingua Latina. In quem finem discipuli cubitum ituri et mane surrecturi caput unum in Bibliis justa diligentia et devotione legent ac meditabuntur.

IV. Eo ubi progressa est juvenus, ut articulos fidei et historias biblicas probe norint, tandem initia linguæ sanctæ discipulos docebit.

Lingvæ Latinæ Professor.

I. Juventuti præleget Terentium, Cæsarem, Ciceronem, hunc observaturus in prælectionibus ductum, ut discipuli, Gymnasium ingressi, autorem ipsi Danice interpretentur, emendandi a professore, sicubi aberraverint. Quo autem discipuli his partibus optatiore successu defungi possint, nominabit professor aliquem, qui autorem, quem interpretabuntur, commentario brevi et facili et ad captum juventutis illustraverit: quem quoque domi consulent.

II. Monstrabit professor artificium in autore, quem proponit, logicum et rhetoricum, et curabit, ut ediscantur a discipulis tum singulares, quæ occurrunt, loquendi formæ,

tum sententiose dicta; omnia autem ac singula ad usum decenter transferet.

III. Die Lunæ, Martis, Jovis et Veneris præscribit argumentum Danicum in lingvæ Latinæ vertendum, jam liberum jam ad authoris, qui prælegitur, imitationem. Adornabunt etiam quovis octiduo geminato discipuli oratiunculam, quam professor adumbrabit, ut ipso præeunte orationes condere discant: cui exercitio dies Mercurii et Saturni destinabuntur.

IV. Excerptet e probatissimis poetis, historicis, oratoribus lectiones sententias, sed brevissimas, quas discipuli ediscant. (Quibus lingvæ Latinæ professoris partibus rector scholæ in schola defungetur, professore lingvæ Latinæ ob defectum stipendii nondum constituto).

Lingvæ Græcæ Professor.

I. Juventutem in lectione Novi Testamenti Græci diligenter exercebit et hoc aget, ut ea memoriæ mandentur dicta, quæ adstruendis fidei christianæ articulis quam maxime accommodata sunt.

II. Eos quando auditores in lectione Græca fecere progressus, ut obvia quæque promte interpretari possint, orationes Isocratis faciliores præleget professor: quas ut discipuli eo fructuosius domi expendere possint, comparabunt sibi Isocratem Græco-Latinum, qui prodiit Parisiis, facili textus analysi succincte illustrato.

III. Novo Testamento Græco et orationibus Isocratis facilioribus probe cognitis, accedet juvenus ad legendum aurea carmina Pythagoræ, Theognidem, Phocyllidem: quibus adjungi possunt tandem faciliores Homeri versus.

IV. Quavis septimana præscribetur paucarum periodorum argumentum Latinum, quod ad imitationem Græcorum scriptorum, qui juventuti præleguntur, in sermonem Græcum transfundetur. (Quas professoris lingvæ Græcæ partes rector scholæ in schola subibit, cum de stipendio professori Græco nondum prospectum sit).

Philosophiæ Professor.

I. Docebit juventutem arithmetica[m] vulgarem, quam non dictabit, sed scriptorem eliget typis publicis exscriptum, quem in hoc genere judicaverit facilimum et compendiosissimum.

II. Arithmetica absoluta et a discipulis probe cognita, præleget faciliores et magis necessarias Euclidis Propositiones, quas ex opere Euclideo excerptas typis mandari curabit.

III. A propositionibus Euclideanis ad sphæram cœlestem et terrestrem seu geographiam accedet, et tam illius quam istius concinnum compendium typographi opera exscribendum adornabit.

IV. Sphæra cœlesti ac terrestri expedita recta perget professor philosophiæ ad canonem triangulorum tam planorum quam sphæricorum, quem e scriptore compendiosissimo, typis exscripto, proponet.

V. Doctrinæ sphæricæ, jam perceptæ, subjungetur epitome physices, quam beatæ memoriæ D. Bartholinus conscripsit.

VI. Physica compendiose absoluta, tradi poterit Metaphysica pauculis paginis a D. Bartholino comprehensa.

Afskrift i Konsist. Koplæg III, 508—11. Stykket er udateret, men Tiden for Udfærdigelsen fremgaar af de foregaaende tvende Stykker.

xviii.

Kansler Chr. Thomesens Svar paa Professorernes Brev om Gymnasierne,

Min gandsche wenlig helsen nu och altid forsend med Gud wor Herre. Kierre M. Christen, Gud were altid hos Eder och beware Eder fra alt ont.

Eftersom Jeg haffuer bekommit meenige Professoren schriffuelse, och derhos eet Concept aff atskillige Puncter, Skolerne och Gymnasia anlangendis, med begiering, at derpaa motte følge befalning, att saadant schulle trækis och publiceres, saa effterdi derudi atskilligt befindis, som med ingen effect kand tryckis, førend den høye øffrighed

haffuer dertil forordnet tienlige middell, da haffuer Jeg [icke] wildet anholde[derom], at det motte publiceres, førend Gud will Jeg kom til Kiøbenhaffn och med Professorene self derom haffde confereret.

Huad belanger det Naadsens Aar efter Sal. Niels Friis, derom skall jeg forschaffe Breeff till Susanna Krabbe, at hun lader Vniuersitetet sin Rettighed wden widere Ophold bekomme. Will hermed haffuer Eder Gud befalet.

Actum Colding den 5. Martij Anno 1641.

Ch. Thomesen. Mpp.

Udskrift: Hæderlig och hoilærd Mannd Mester Christen Lombaard, Rector och Professor udi Kiøbenhaffn, min gode Wen, wenligen.

Paategnet: Lest paa Consistorio den 20. Martij 1641.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191.

xix.

Nogle Forhandlinger i Konsistorium om Trykning af Skolebøger,
1657.

15. April. Der blev talt om Skolebøgerne, at der med forderligste Lejlighed kunde suppliceres, at Universitetet maa selv lade trykke Skolebøgerne, paa det der kan ske god Indseende med dem, at de blive correct trykte og paa godt Papir, og hvis Lucrum deraf kan erlanges, det til Professorum Enker i Fremtiden uddeles. D. Bangius exciperede saa vidt, at dersom han ikke kunde capitulere med Universitetet om sine Skolebøger, som han haver Privilegia paa, da han selv dennem at lade trykke for sig selv, efter sine allerede meddelte Privilegia, hvormed Professores vare tilfreds. Og naar der kommer Resolution fra Hove paa forn. Supplication, da strax at tales om, hvad for Bøger der skal trykkes, og hvo dertil skal have Tilsyn, efter Magnifici Cancellarii Begjæring ved Rectorem Academiæ.

17. April. Rector oplæste den Supplication, som han havde conciperet om Skolebøgerne, i sin Mening, om Hs. Kgl. Mj. vilde forunde Universitetet selv at maa lade

trykke Skolebøgerne, paa det de kan blive trykt korrekt og paa godt Papir, og hvad lidet Lucrum deraf kan komme, det at komme Universitetets Enker og deres Børn til Gavn og Gode.

xx.

Kgl. aabent Brev om Tilsyn med Trykningen af Skolebøger.

Wii Friderich dend Tredie (o. s. v.) Giør alle witterligt, at eftersom for oss vnderdanigst andragis, huor gandsche v-correct, skiødisløs och vitieux de Bøger, som forordnede ere i Skolerne at brugis, aff adschillige Bogtrychere opleggis och trychis, til merchelig hinder for dennem, som i Skolerne oplæris, iche vden deris vanære, som for^{ne} Skolebøger til Vngdommens Brug haffuer forfærdiget, da til saadan V-orden, Hinder och Skade for de Vnge betideligen at forekomme, haffuer wi Naadigst for godt befunden, woris Universitet her i Kiøbenhaffn at befale, som wi och hermed Naadigst wil haffue anordnit och befale, at alle saadanne Skolebøger, som imoed derom vdgangne Kongelig Befalinger til Vniversitetet, befindis uden Academiets Revision och Approbation at were trøgt eller imod Autoris Consentz och widenskab paa Nye at were oplagte och v-correcte eller vitieux trøgte, schall, saa snart andre, reteligen corrigerede, kand forfærdiget worde, strax affschaffis, casseris och annuleris, och iche meere enten in publicâ eller privatâ institutione brugis, som wi och til saadanne skadelige trøchis affschaffelse hermed Naadigst wil haffue befale, och forordnet, at woris vniversitet her i Kiøbenhaffn, och aldelis ingen anden, hereffter schal forlegge och i trøchen lade forfærdige alle de Bøger, som enten allerede forordnede ere, eller herefter forordnede wordet udi Skolerne at brugis, huilche de och derfor alle sambtlig, store og smaa, paa got brugelig Papir i dend bequemmeligste Format for Skolebørn, correct och ret schal lade trøche, dog at de tilforn behørligen censurerede saa och well reviderede, corrigerede och, huor behoff giøris, reformerede wordet, saaat ald ting dermed til Vngdommens forfremmelse och beste bliffuer anstillet. Och schall for^{ne} woris Vniversitet tilholde Bog-

trøcherne, at de holder saadant et perfect trycherie, och saadan goed reen Stiil, som til for^{ne} Skolebøger i de dertil fornødne Sprog at lade trøche, nødwendige eragtis, och at Bogtrøcherne de for^{ne} Skolebøger, saa snart de nu till denne nye trych censurerede, reviderede, corrigerede och reformerede ere, strax anfanger at trøche, och dennem vden ophold forferdiger och trøcher, saafrembt de deris Bestalling, Privilegier och trøcherie agter at nyde. Huorimod ingen enten Bogtrøchere eller huem det och were kand, enten her i Rigerne eller vden fore, sig maa vnderstaa nogen aff for^{ne} Skolebøger, enten liden eller stoer, at eftertrøche eller oplegge, eller andensteds trøgte och oplagte i woris Riger och Lande at indføre. Befindis nogen Bogtrøcher, her i Riget boesiddendis, herimoed at giøre, schal hand iche alleniste sit trøcheri dermed haffue forbrutt, och iche tilstedis det her i Rigerne meere at bruge, mens endoch derforvden i Straff och Bøder til oss were forfalden, huilcken Straff de Bogtrøchere och iligemaade schal were vndergiffuen, som for Vniversitetet trøcher, om de befindis, naar de for Vniversitetet nogen Skoleboeg trøcher, nogen tilschud enten for sig sielff eller andre i trøchen at giøre. Huis nogen anden, huem det och were kunde, sig schulle vnderstaa nogen aff for^{ne} Skolebøger paa andre Steder at lade trøche och imoed woris Vniversitets willie hid indføre, dette woris naadigste privilegie til præjuditz, da schal alle saadanne Exemplarier, som dend haffuer med at fare, iche alleniste were confiscerede, menns endochsaa dend, dem indfører, schal udj pengestraf til os were forfalden, och paadet dend ved forrige Kongelig befallinger, uniformitet in præceptis Pietatis ac Artium et in Autoribus offuer alle Skolerne i woris Riiger Danmarch och Norge at holde, hereffter iche alleniste in publicis scholis, mens och i alle deris privat Institution, som agter ved sine Studeringer at betiene nogen enten Skole eller Kirchetieniste her i Rigerne, en Gang for alle retteligen maa bliffue introducerit, stabilerit og v-foranderlig hereffter holdet, wille wi hermed woris Erchebischof med menige

Bisper offuer Danmarchis och Norgis Riger, som nu ere eller herefter kommandis worder, alvorligen haffue befalet, at de alle Rectores och collegas udj deris Sticters Skoler strengeligen befaler, at de vden ald innovation holder sig ved de allerede forordnede, och de som herefter forordnet worder, baade præcepta och Autores, for deris Discipler at læse, och iche vnderstaa sig enten selff Præcepta at dictere, eller udj de paabudne nogen forandring, vden det gandsche Vniversitets approbation och consensu, at tentere, vnder deris Embedis fortabelse, om de sig herimod motvilligen forgriber. Til huilchen Ende wi och hermed woris Præsident i Consistorio med Rectore och Professoribus alvorligen vil haffue ankyndiget och befalet, at de ingen effter denne Dag, enten ex publicâ eller privatâ institutione, til Examen depositionis admitterer, som iche først med sine i Skolen brugte och med sin Præceptoris egen haand certificerede bøger kand vdvise, at hand de herom vdgangne kongelig ordinantzer och befalinger fra første Barndomb i sin gandsche Institution med tilbørligste lydighed, fligtighed och schiche- lighed haffuer efterleffuet. Huoreffter alle och enhuer wedkommende sig tilbørligen haffuer at rette och forholde, vnder for enhuer tilforn ommelte Straff, och for alle vnder wor Hyldest och Naade. Giffuet paa wort Slot Kiøbenhaffn dend 27 Januarij Anno 1666.

Vnder wort Zignet

Friderich.

E. Krag.

Paategnet: Vnderdanigst lest paa Consistorio 1666, den 15 Decembr.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 191.

xxi.

Kongebrev om Midler til Trykning af Skolebøger m. m.

Wii Friderich dend Tredie (o. s. v). Giør alle witterligt, Efftersom Os Elschelige hæderlige høylærde Præsæs Consistorij, Rector oc Professores udj Vniversitetet her i voris Residentz Stad Kiøbenhaffn for os underdanigst hafuer

ladet andrage, huorledis til huis Skolebøger, som bemelte Vniversitet af os er anbefalit at lade oplegge oc correct trøche, een anseelig fundus at udkrefuis, som icke hoes Vniversitetet i forraad skal findis. Dissligeste oc at pladerne til de figurer, som findis udj voris Elschelige kiere her Fadrs salig oc høylofflig Ihukommelsis store danske Bibel, ere formedelst udleg effter afgangne Melchior Martzan tuende Borgere kommen til Eye, som dennem igien til nogle fremmede Kiøbmend skal ville afhende, huilcke paa nye at bringe til Weye, naar Bibelen igien skulle opleggis, stor omkostning wille giffue. Saa effterdi til bemelte tuende Posters bekostning (som sig effter gjorde beregning i nøyeste ofuer Fire Tusinde Rigdaler skal kunde beløbe) icke nærmere middel vides, end at wi effter underdanigst forslag naadigst wille forunde, at dertil af huis beholdning, som hoes Vniversitetets Kircker findis, maatte tagis: Da haffuer wi effter herom underdanigste ansøgning oc begiering naadigst bevilget oc tillat, saaoc hermed beuilger oc tillader, at af huis beholdning, som hoes bemelte Vniversitets Kiercker, saa vel her som uden for Staden, findis, maa tagis, saauit til forskreffne bekostning i lideligste maader behøffuis, dog de Kiercker undtagen, som os Elschelige hæderlige oc høylærde Mester Rassmus Vinding, Assessor udj Cantzli Collegio oc Professor udi bemelte Vniversitet, allerede forundt er. Dissligeste maa oc huis som af bemelte Skolebøgers forhandling kand erverbis, forblifue til Professorum oc deris Enckers Underholding, indtil wi anderledis tilsigendis vorder. Forbydendis alle oc enhuer hermod, efftersom forskreffuit staar, at hindre eller udj nogen maade forfang at giøre, under vor Hyldist oc Naade. Giffuit paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 4. Decembris A° 1667.

Vnder vort Zignet

Friderich.

P. Schumacher.

Paaskrift: Underdanigst lest paa Consistorio 1667 die 14 Decembr.

Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 191

xxii.

Bogtrykker Johan Lauerentzens Skrivelse til Universitetet om Trykningen af Skolebøger.

Velædle og Velbyrdige Hr. Rector Magnifice,
samt Assessores og Professores udi det Kongl.
Kiøbenhavns Universitet og Consistorio, Højgunstige
Patroner og Velyndere.

Saasom jeg allerunderd. haver været forarsaget at suppliere til Hans Kongl. Ma^t angaaende den Misbrug, som ved Trykken af Skolebøgerne foreløber, efterdj Højlofligste Konge Christian den Femte end og ved Politimesteren haver allernaad. haandhævet afgangne Joh. Philip Bockenhoffer, som i Bestillingen for mig var, ved Skolebøggernes Privilegium, og mig end ydermere ved Kongl. Dom og Decisum af d. 25 April Aar 1699, grundet paa hans Ma^s troe Mænd og Raads Beretning efter den dennem given Commission, at mig skal stande frit og uformeent for Skolebøgerne efter egen Behag at lade oplegge, som mig end og af den nu lyksalig regerende Konge er confirmeret, saa samme Bøger end og efter min Døød med lige Frihed maa sælges, saasom Sl. Joh. Philip Bockenhoffers Enke de overblevne Bøger nu sælger efter hendes Mands Døød: Og sligt Kongl. Decisum vel ikke aleneste af Medlidenhed til den store Afgang i Privilegierne er skeed, men end og Enken til gode, er falden. Altsaa vilde jeg allerydmyst bede og formode, at det Højloflige Universitets Senat vilde højgunstigt og forlene mig dens kraftige Hielp og Bistand til Privilegiernes Vedligeholdelse og Skolebøggernes rette Bruug, som baade ved Eftertrykningen og andre sammenskrevne og nye trykte meget svækkes, saa og forandre den Lære-Rigtighed, som i Skolerne engang sat er; ti en hver Lærer elsker vel at forplante sin egen Lærdom. Hvilket da det Højloflige Universitet saa meget des mere i Gunst vilde attraa at giøre, efterdj jeg dog i Universitetet intet andet Privilegium haver at trøste mig ved uden det samme, Hoved-Fundatzen og tilsiger, at der skal være

Typographus privilegiis munitus, som og Universitetets mig givne Bestallings-Brev forjætter mig. Med mindre Universitetet vilde gunstigtst lægge dette dertil, som og maneerligt andenstæds kand være, at Studiosi allene lade trykke i dets privilegerede Boogtrykkerie for saa billigt som nogen andenstæds: Hertil saa begiærer jeg ikke efter egen Behag at lade oplegge Skolebøgerne, saasom det Kongel. Decisum mig forunder, men vil gierne derudj efterleve Universitetets Rectoris og Professorum Behag, om noget i Trykken til Ungdommens Fremtarv og beste kunde forandres og forbedres, og derforuden med et Emolumento til Universitetet taknemmeligen indkomme for slig Umage, bedendes paa det ydmygste, at til Lære-Rigtighedens Forplantelse i Skolerne og mine føje Privilegiens Vedligeholdelse ej andre Skolebøger, som af Ungdommen der bruges kunde, vorde censurerede, end de som Universitetet til en almindelig Bruug i Skolerne maatte finde delige, og de da udi Hans Ma^{ts} og Universitetets Bogtrykkerie efter Privilegierne at blive trykte og derfra forhandlede.

Udi det øvrige gandske ydmyg herhos erindret, at jeg for Aar 1699 og Aar 1700 ingen Residentz-Penge haver bekommet, da jeg for den Tiid haver giordt Universitetet virkelig Tieniste, naar befaledes. Hvad sig 1698 Aars Oppebørsel angaaar, da formoder jeg, at have fuldkommen betalt det Aars omtvistede Opvartning, ja endog Hr. Professor Steenbuchs Disputats, som i højeste Ret mod mig bleev lagt i Rette, foruden det, at jeg sidste halve Aar udi det Aar 1698 haver ladet Professoribus opvarte med hvis Kongel. Forordninger, samt Danske og Tydske Adviser, som den Tiid i Trykkeriet taldt hos mig. Jeg haaber derfor, at Universitetet lader mig i Gunst nyde slig min villig Opvartning got ad. Ellers skal intet befindes, som Universitetet mig haver tilsendt at lade trykke, det jo skal være efterkommet. Jeg stiller derfor alting udi ydmygste maader hen til det højloflige Universitets Højgunstige og retsindige Kiendelse, og tilbeder mig ganske ydmygeligen i

alt dens højformaaende Hielp og Bistand, hvorfor jeg sær forpligtet forbliver

Velædle og Velbyrdige Hr. Rectoris Magnifici samt
Hr. Assessorers og Professorers

Ærbødigste ydmyge Tiener

Johann Lauerentzen.

Kiøbenhavn d. 3 November 1701.

Udenpaa: Ydmygst Memorial.

Orig. i Konsistoriets Arkiv, Pakken Nr. 191.

xxiii.

Kongebrev om Professorernes Revision af Skolebøger.

Friderich den fjerde af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmersken, Greve udi Oldenborg og Delmenhorst.

Wor Bevaagenhed tilforn. Eftersom vi komme udi erfaring, at de fleeste Skolebøger, som nu en tid lang haver været i brug, ere enten ilde trykte og fulde af vildelser, eller formedelst for megen viitløftighed i det, som er mindre fornøden, og udeladelse af en deel, som er mere nyttigt, ikke noksom indrettede til Ungdommens tarv og nytte, som det sig bør; da paa det en Uniformitet ved Ungdommens lære og præceptis i Skolerne, som høy nødvendig eragtis, kundejerlangis, er voris allernaadigste villie og befaling, atj enten samtlige eller nogle visse af Eder, som j selv haver at deputere, Eder med forderligste Skolebøgerne foretager, dennem med flid efterseer, og hvor fornøden giøris, corrigerer og derefter paa Universitetets bekostning ved os Elskel. Johannes Lauerentzen, Assessor i Consistorio og Directeur over voris privilegerede Bogtrykkeri, for saa billig priis, som det hos nogen anden her i voris Kongel. Residents Stad Kiøbenhavn skee kand, forlegger. Dermed skeer vor Villie. Befalendes Eder

Gud. Skrevet paa vort [Slot] Kiøbenhavn dend 28 Januarii Anno 1702.

Under vor Kongelige Haand og Signet.
Friderich R.

D. Wibe.

Udskrift: Os Elskelige velædle og velærværdige Rector og Professores ved Universitetet i voris Kongelig Residenz Stad Kiøbenhavn.

Paategnet: Allerunderdanigst læst paa Consistorio d. 25 Februar 1702.

J. Bartholin
Univers. Secretar.

Orig. i Konsistoriets Arkiv Pakken Nr. 191.

Anmærkning.

Anledningen til det ovenfor S. 706 meddelte kgl. Forbud af 15de Februar 1621, mod at Skolerne maatte opgives i Hundedagene, erfares af en udatereret Skrivelse¹⁾ fra Biskop Hans Michelsen i Odense til Kansler Christian Friis til Kragerup (Orig. i Kgl. Bibl., Saml. til Adels Hist. Fasc. 16, Nr. 67). Heri andrager Biskoppen nemlig paa: „At Scholerne icke skulle opgiffues i Hundedagene, epttherdi det er aldelis wfor-nøden, och disciplerne saa vel som deris foreldre haffue aff saadan hiemloff stor skade“. Hvor forskjellige vare dog ikke den Tids Livsforhold fra vore!

¹⁾ Den findes nu indlagt i et andet Brev af 14de Avgust 1621, men dermed er jo ikke givet, at den oprindelig har hørt dertil. Tvertimod kan det med Sikkerhed siges, at den maa være ældre end den nævnte kgl. Anordning.